

Afrika som epicentret for klimakrisen: Udvalgte eksempler

Af lektor, ph.d. Stig Jensen

Forestillingen om en forestående klimakrise har fået fodfæste i den danske debat, hvor menneskeskabte klimarelaterede problemer ikke længere italesættes som fatamorgana. På Christiansborg synes der konsensus om behovet for handlinger nu, motiveret af kombinationen af et folkeligt pres og forhåbninger om, at vi i fremtiden ikke rammes eller som minimum kan afbøde de værste konsekvenser af klimakrisen. Situationen i Afrika er grundlæggende anderledes. Der taler afrikanere ikke om, hvordan de undgår klimakrisen, for mange og stadig flere er nødsaget til at handle på konsekvenserne af klimakrisen. Særligt udsatte er fattige på landet. Når afrikanske landbefolkninger er særlig sårbare for klimarelaterede forandringer i form af uforudsigelige vejrphenomener, skyldes det primært to forhold. For det første, at deres livsgrundlag er baseret på udnyttelse af det lokale naturgrundlag. For det andet, at de i forvejen er sårbare for forandringer, og at disse kan være livstruende.

Målet med artiklen er at bidrage med indblik i konsekvenser af klimakrisen i Afrika med konkrete udvalgte eksempler hentet fra min egen forskning i Sahelregionen, Ghana og det sydlige Afrika. Mit

perspektiv er, at klimakrisen i Afrika skal ses i sammenhæng med andre kriser, der udfordrer afrikanere og de afrikanske samfund. Ambitionen er at præsentere implikationer af klimakrisen samtidig med at vise, hvorledes disse spiller sammen med andre kriser, og at belyse effekterne med særligt fokus på de samfundsmæssige konsekvenser. Endelig er det et mål at dokumentere, at imødekommelse af klimakrisens konsekvenser forudsætter indgående menneske- og samfundsforståelse, hvorved human- og samfundsvidenskaberne er helt centrale.

Klimaet, vejret og afgrænsninger

Det er ikke mit mål her at gå ind i debatter, ligesom jeg afstår fra at reflektere over skyldsspørgsmål relateret til klimakrisen, selvom afrikanske stemmer med stadig større volumen, især blandt de intellektuelle eliter, artikulerer offerrollen i klimakrisen. Det sker med italesættelse af uretfærdigheder koblet til klimakrisen, der rammer uskyldige afrikanere, og som er forårsaget af industrialiserede lande i det globale nord, (over)forbrug af fossile brændsel og følgende udledning af klimagasser.

Mit fokus er på vejrelaterede pro-

blemstillinger og særligt konsekvenserne af uregelmæssigheder i nedbørmængder, som bl.a. udmønter sig i tørker og knaphed på vand. Jeg ser her bort fra klimakriser med massive regnmængder og usædvanlige storme, der ligeledes har omfattende konsekvenser i Afrika.

Tørken i Sahel skaber konflikter på mange niveauer

Sahelregionen, som er transitionszonen på tværs af Afrika syd for Sahara, er et udpræget tørt område, hvor menneskene, der traditionelt bebor regionen, praktiserer en pastoralistisk livsform, dvs. at der er tale om nomadiske folk med husdyr som central komponent, i tilpasning til de ekstreme livsbetingelser. Mine feltstudier fra Senegal viser, at pastoralisterne på det seneste er blevet hårdt ramt af klimakrisen. De gentagne og usædvanlig lange tørkeperioder vanskeliggør livsbetingelserne for pastoralister og deres husdyr.

Udfordringerne for Sahels pastoralister skyldes ikke udelukkende klimakrisen, den demografiske krise spiller også ind, for gennem de seneste årtier er der sket en betragtelig befolkningstilvækst, og der er kommet flere husdyr. Udviklingen forøger udnyttelsespresset og den deraf følgende nedslidning af naturgrundlaget, og den kumulerede effekt medfører forringede livsbetingelser for mennesker og deres husdyr. De umiddelbare konsekvenser er periodevis sult og voksende fattigdom med en række afledte konsekvenser som migrations- og demografiske kriser.

Selvom migration er et centralt element i pastoralisternes overlevelsesstrategi, så har de senere års klimakrise betydet nye migrationsmønstre. For det første i form

af forøget mobilitet, fordi der søges efter græsningsområder stadig længere væk. For det andet er der mere kamp om græsningsarealerne. Konflikterne står såvel mellem pastoralistgrupperne indbyrdes som med landbrugere. Da de mange og lange tørkeperioder gør pastoralisterne desperate for at få adgang græsningsområder, er de lokale konflikter blevet stadig mere voldsomme.

De vanskelige livsbetingelser for pastoralisterne medfører også en anden type af migration, da stadig flere især unge, særligt mænd, fravælger livet som pastoralister og migrerer til byerne i jagen på et bedre liv. Den voksende fattigdom i kombination med de unge mænds afvandring udfordrer fundamentet og sammenhængskraften. Det bliver stadig vanskeligere at etablere familie, da giftemål forudsætter et økonomisk råderum, som stadig færre har.

Erfaringsbaseret viden er udfordret

De fastboende landbrugere er, som nævnt ovenfor, i nogle tilfælde presset af pastoralister. Tørken rammer også landbrugsproduktionen. I Burkina Faso, et land i Sahelregionen, betyder de uforudsigelige nedbørmængder, at høsten stadig oftere slår fejl og medfører sult. De tilbagevendende hungersituationer får også socioøkonomiske implikationer og skaber grundlag for forandringer lokalt i de traditionelle samfundsstrukturer.

Traditionelt har de ældre mænd med deres erfaringsbaserede viden spillet en vital rolle i beslutningerne lokalt, herunder angående dyrkningen af jorden. Når høsten igen og igen slår fejl, får lokal-samfundene akut behov for nødhjælp.

Assistancen kommer ofte fra unge familiemedlemmer, primært mænd, som har forladt lokalsamfundet og landbruget for lønarbejde. De unges rolle bliver umiddelbart at være nødhjælpere, og derigennem opnår de en ny og hidtil uset status i lokalsamfundene. De ældres magtmonopol udfordres, da deres erfaringsbaserede viden ikke længere leverer de forventede resultater. Derved undermineres de ældre mænds legitimitet og lederskab af lokale institutioner. De unge overtager de ældre roller og de deraf følgende funktioner i de lokale samfundsstrukturer.

Ghana: Unge går efter guld, men det koster

I Vestafrika oplever de tørre landområder tilsvarende problemer som i Sahel. Til gengæld er de vestafrikanske kystområder kendetegnet ved større og mere stabile nedbørsmængder og derfor bedre forudsætninger for landbrugsproduktion.

Accra, Ghanas hovedstad, er som mange andre storbyer i regionen ramt af migrantkrisen. Stadig flere, især unge, søger væk fra landområderne med kurs mod byerne i håbet om det gode liv. Forestillingen om et bedre liv er forankret i drømmen om et velbetalt lønarbejde og deraf følgende muligheder. Klimakrisen rammer Accras erhvervsliv og arbejdsmarkedet som helhed meget hårdt. Den primære årsag er ustabile energiforsyninger. Vandkraftværkerne har stadig vanskeligere ved at producere tilstrækkeligt med elektricitet pga. faldende vandmængder og øget efterspørgsel, og derfor er Accra ramt af uforudsigelige elforsyninger med "power blackout". Ustabiliteten i elektricitetsforsyningerne er et problem for virksomhederne og de

arbejdshungrende unge, og det bidrager til arbejdsløsheds-krisen.

Nogle og stadig flere af Accras entreprenante unges vej ud af arbejdsløsheds-krisen er at søge mod landområder med forhåbningen om at finde guld. Det til trods for, at guldgravning er forbudt, fordi det afføder massive miljøproblemer, såsom kviksvovlsforurening, erosion, forringet vandkvalitet, ødelæggelse af biodiversitetsrige områder mm.

I det sydlige Afrika udfordres klimaresistente landbrug af næsehornskrisen

Store dele af det sydlige Afrika kan, som Sahel, betegnes som overvejende tørt. Alligevel er livsbetingelser for folk i det sydlige Afrika anderledes eller måske mere præcist præget af større spændvidde. For den økonomiske elite i regionens landbrugssektor har der siden 1980'erne været voksende investeringer i omlægning til mere klimaresistent landbrugsproduktion.

Blandt klimatilpasningsinitiativerne i den animalske landbrugsproduktion er transformation fra husdyrbaseret produktion med eksempelvis køer til vilde dyr, eksempelvis strudse, gazeller mm. Game ranching har i årevis været en voksende og særdeles lukrativ forrentning. For det første fordi vilde dyr er meget bedre tilpasset til at modstå tørkeperioder end husdyr. For det andet er der forskellige udnyttelses- og dermed udviklingsmuligheder, fordi produktion af vilde dyr har mangfoldige afsætningsmuligheder, det kan være med salg af levende dyr, salg af kød, men den største vækst har været inden for de rekreative udnyttelsesmuligheder som jagt og andre former for turisme.

Selvom den klimaresiliente produktionsform har vundet frem og skaber arbejdspladser og forøget produktion og indtægter, er game ranching ramt af næsehornskrisen. Den østasiatiske efterspørgsel på næsehornshorn har medført intensivering af det ulovlige krybskytteri af næsehorn. Game rancherne har måtte investere store summer i såvel afhorning af næsehorn som krybskyttebekæmpelse med massive konsekvenser, hvilket har fået flere til at overveje fremtiden.

Cape Town tørlagt af klimakrisen

Flere sydafrikanske byer har i de seneste år været præget af vandmangel. Cape Towns vandkrise blev en verdensnyhed i 2018 med myndigheders varsling om Day Zero, altså udsigten til, at drikkevandet til byen ville slippe op, som betød indførelse af drastiske vandkvoter. Day Zero blev ikke en realitet i denne omgang, men trusler om og udsigt til en tørlagt by påvirker beboere, landbrug og industrivirksomheder i Cape Town.

Selvom Cape Towns vandkrise er overstået i denne omgang, frygter de fleste for fremtiden. Tre kritiske forhold fremhæves her: Cape Town ligger i et relativt nedbørsfattigt område med stærkt varierende nedbørsmængder. Dertil kommer en demografikrise pga. den massive befolkningsvækst i byen og dermed også et øget vandforbrug. Det tredje aspekt kan betegnes som en vandforvaltningskrise. Det er underligt set i lyset af, at de lokale myndigheder har ry for effektiv vandforvaltning, men gennem de seneste år har de lokale og nationale myndigheder været i konflikt om byens vandforvaltning, herunder om, hvilke initiativer der skal igangsættes, og hvem der skal

betale for dem. Konflikterne skyldes ikke mindst partipolitiske magtkampe, da de lokale myndigheder i Cape Town har en anden politisk farve end centralregeringen.

Perspektiver

Ovenstående eksempler viser, at klimakrisen allerede er slået igennem på det afrikanske kontinent med alvorlige lokale menneskelige og samfundsmæssige konsekvenser. Klimakrisen rammer forskelligt på kontinentet og er ikke den eneste krise, som udfordrer afrikanere. Dertil kommer, at lokale klimakriser har virkninger uden for lokalområdet. Endelig kan klimakriser få længerevarende, transformerende samfundsmæssige implikationer.

Derudover dokumenterer eksemplerne på klimakriserne i Afrika akut behov for målrettede klimatilpasningsinitiativer. Afsættet for fremadrettede, fremtidssikre og effektive klimatilpasningsinitiativer fordrer ikke kun kendskab til de biofysiske forhold, men i stadig højere grad forståelse af mennesker og samfundstransitioner, hvor humaniora og samfundsvidenskaber er stadig vigtigere. Konkret vil der være behov for ekstern støtte, fordi de ramte lokale samfund sjældent besidder de nødvendige resurser og andre forudsætninger for at løfte opgaven alene. Effektive løsninger forudsætter mere end eksternt drevne tekniske og administrative initiativer. Det er indlysende nødvendigt, at initiativer for klimaramte afrikanere bygger på helhedsorienterede indsatser tilpasset lokale forhold med lokalt ejerskab. Endeligt bør indsatserne ikke udelukkende fokusere på klimakrisen, men også på de samspilende kriser.